

Ders 19

13 Kasım 2006

Bölüm 1. Amour-Propre: Eşitsizliğin En Eskimez Nedeni

Profesör Steven Smith: Günaydın. Benim adım Borat. Bu filmi izleyen var mı? Evet, ben hafta sonu seyrettim. Cumartesi öğleden sonra kendimi biraz neşelendirmem lazımdı ancak hala bir haftamız var. Hala zaman var.

Günaydın, bugün hiç eskimeyen bir kitap olan *İkinci Söylev*'in en çok sevdiğim kısmından bahsedeceğim. En son Rousseau'nun eşitsizliğin kökenleri konusundaki görüşünden bahsederken, Rousseau'nun bunun nedenlerinden biri olarak özel mülkiyeti işaret ettiğine odaklanmıştım. Ona göre özel mülkiyet gerçek anlamda sivil toplumun oluşumunun ve bunun sonucunda eşitsizliğin başlangıcının ve insan ırkının onun tasvir etmek istediği tüm sefaletlerinin nedenidir. Aslında bu tam anlamıyla doğru değildir ancak doğru olmadığına Rousseau da farkındadır. Eğer Rousseau'nun tek ilgilendiği şey sınıf ve ekonomik eşitsizlik olsa idi Karl Marx gibi materyalist toplum kuramcıları ile arasında çok az fark olmuş olacaktı. Bu arada Marx, Rousseau'yu beğeniyle okumuş ve kapitalist topluma muhalif düşüncelerinin en iyilerini ondan almıştır. Bununla birlikte, Rousseau'ya göre özel mülkiyet ve sivil toplumun oluşması için önce insanoğlunun bir tür ahlaki ve psikolojik bir dönüşüm sürecinden geçmesi gereklidir. Rousseau'yu daha çok endişelendiren, eşitsizliğin maddi yönlerinden ziyade “eşitsizliğin ahlaki ve psikolojik zararları” diyebileceğimiz şeylerdir. Rousseau, her zaman mülksüzün ve fakirin yanında olmuştur. Ancak, Rousseau'yu asıl sinirlendiren şey mülkiyet ya da yoksulluk değil; zenginlik, güç ve eşitsizlik tarafından şekillendirilen tutum ve inançlardır. Rousseau gerçek sesini, bir ahlaki psikolog olduğunda bulur. Platon gibi Rousseau da insan ruhunun çeşitliliğinden ve karmaşıklığından bahsederken kendi sesini bulmuştur.

Peki, Rousseau'nun *İkinci Söylev*'indeki ve eşitsizliğin gelişiminin kaynaklarından bahsindeki asıl suçlu kimdir? Gerçek eşitsizlik, bir melekede ya da bir düzende başlar ki bu, kitapta Fransızca bir kavramla ifade edilmiştir. Çünkü aslında İngilizce'ye çevrilemez. Bu kavram, *Amour-propre*, tahtaya ilk yazdığım kavram, Rousseau'ya göre eşitsizliğin en önemli ve eskimez nedenidir. *Amour-propre*, tekrar ediyorum,

çevirisi mümkün olmayan bir sözcüktür, ancak birçok açıdan övünme, kibir ve kendini beğenmişlik gibi bir takım psikolojik özelliklerle bağdaştırılabilir. Sizin elinizdeki çeviride, sanıyorum çevirmen, buna benmerkezcilik demektedir, bu çirkin bir modern psikolojik kavram ancak daha doğrusu bunu övünme, kibir ya da kendini beğenmişlik diye çevirenlerden çok daha iyi. Rousseau'ya göre *Amour-propre*, yalnızca toplumsal yaşamda ortaya çıkar ve memnuniyetsizliğimizin gerçek nedenidir. Rousseau yine bir dipnotta, uzun bir dipnotta, umarım bakmışsınızdır, *Amour-propre* ile *amour de soi-meme*'yi yani öz sevgi kavramını birbirinden ayırmıştır. Bunlar nasıl birbirinden ayrılmıştır? Dipnotta yazdığına göre: “*Amour propre*'yi kendini sevmekle karıştırmamalıyız. Bu iki tutku doğalarının ve etkilerinin erdemleri açısından son derece farklıdır”. Kendisini sevmek *amour de soi-meme*'dir, “Kendini sevmek doğal bir duygudur ve bu duygu her hayvanı kendisini koruma konusunda tedbirli hale getiren histir, insanlık ve erdemden türeyen akıl ve acıma duygusu ile ayarlanır”. Yani Rousseau'ya göre kendimizi koruma, kendimizi korumada güçlü olma ve başkalarının saldırı ve tecavüzlerine direnme isteğimizin temelinde kendimizi sevmemiz yatmaktadır.

Ve sonra *amour-propre*'nin tamamen farklı bir tutku ve his olduğunu iddia etmiştir. “*Amour propre* sadece göreceli bir histir” der; “*Amour-propre* kişinin kendisine herkesten daha fazla değer vermeye yöneltti, insanların birbirlerine yaptıkları tüm kötülükler ilham veren ve aynı zamanda onurun asıl kaynağı olan, toplumda ortaya çıkan yapay bir şeydir.” Bu son ifadeyi de dinleyin. “*Amour-propre*” der “kişinin kendisine herkesten daha fazla değer vermesine neden olur; toplumdaki tüm kötülükler ilham verir ve aynı zamanda onurun gerçek kaynağıdır. Hem kötülük hem de onurun, başkaları tarafından tanınma ve saygı duyulma isteğinin gerçek kaynağıdır.” *Amour-propre* dediğimiz tutku nasıl olur da bu iki çok farklı ve rekabet eden sonuçtan sorumlu olabilir? Her şeyden önce bu his nasıl ortaya çıkmıştır? Nasıl ortaya çıkmıştır ve asıl önemli olan onunla ilgili ne yapılabileceği ve ne yapılması gerektiğidir.

Hatırlarsanız, Hobbes'a göre, gurur ve gösteriş ki, Hobbes bunları kibir olarak adlandırmıştır, yine hatırlarsanız, Hobbes'un *Leviathan*'daki ahlaki ve siyasi psikolojisinin önemli bir kısmını teşkil etmişlerdir. Hobbes'a göre gurur, hatırlayacak olursanız doğal bir şeydi, bizim doğamızın bir parçasıydı, başkalarını alt etme doğal isteğinin bir parçasıydı. Ancak Rousseau'ya göre tam tersine *Amour-propre*, doğa

durumundan sonra ortaya çıkabilecek bir şeydi. Doğa durumunu Hobbes hatırlarsanız, yalnızlık, fakirlik, kötülük zalimlik ve perişanlıkla dolu kısa bir dönem olarak tanımlardı ve sonrasında yerini topluma bırakmıştı. Rousseau'ya göre Hobbes'un iddiası tutarsızdır. Eğer doğa durumu gerçekten yalnız, zavallı, berbat, zalimce ve kısa ise, böyle bir durumda neden gurur ya da gösteriş gibi toplumsallığa ya da başkalarını tahakküm altına almaya ya da bir şekilde başkalarının yorumuna, bakışına ihtiyacı olan, toplumsallığı gerektiren gurur ve gösteriş gibi hisler var olsun ki? Eğer Hobbes'a göre doğa durumunda yalnızlık varsa gurur nasıl ortaya çıkabilmiştir? Rousseau, okuduğum kısımda da olduğu gibi, *amour-propre*'nin doğal bir his olmadığını ancak bazı şekillerde toplum içerisinde olduğumuz zamanlarda ortaya çıkabilecek göreceli ve yapay bir his olduğunu kanıtlamak için Hobbes'u kullanmıştır.

Peki, bu nasıl oldu? Rousseau yine hipotetik veya farazi tarih anlayışının bir parçası olarak bu duruma kafa yormuştur. *Amour-propre* insanların bir ağacın ya da bir kulübenin etrafında toplanıp birbirlerine bakar bakmaz yani bir başkasının bakışını fark eder etmez, başlayan bir durumdur ve bu başkasının bakışından kibir dediğimiz, gösteriş dediğimiz tutku doğmuştur. Şimdi, bunun nasıl ortaya çıktığına dair düşündüklerine bir bakalım. “Herkes”, der Rousseau, “diğerlerine bakar ve kendilerine bakılmasını ister ve kamusal itibarın bir değeri vardır. En iyi şarkı söyleyen ya da dans eden, en yakışıklı, en güçlü, en becerikli ve en seçkin en çok dikkate alınan olur ve bu da eşitsizliğin ve aynı zamanda kötülüğün de ilk adımıdır. Bu ilk tercihlerden bir tarafta kibir ve hor görme doğarken diğer tarafta utanç ve kıskançlık doğar ki, bunların mayalanmasından ortaya çıkan bileşimler sonunda mutluluğu ve masumiyeti öldürürler.” Böylelikle, bu görünme, bir şeylerde en iyi olarak görünme tutkusu birçok insan için gururu ve kibri, utancı ve kıskançlığı ve sonuç olarak da mutluluğu ve masumiyeti yok eden eğilimleri ortaya çıkarır. Sanırım Rousseau burada çok iyi bir şeyler yakalamıştır.

Amour-propre, az önce okuduğum kısımda ve *İkinci Söylev*'in büyük bir kısmında genelde olumsuz bir kavram olarak sunulur, ancak birçok açıdan ona olumlu anlam atfetmek de mümkündür. Topluma girildiğinde herkes tarafından hissedilen istekler, tanınma ya da saygı isteği, insanlığın topluluk içerisinde gelişmesini de sağlayacaktır. Bu noktada tanınma, görülme ve saygı duyulma isteği *de amour-propre*'nin bir parçasıdır. Tanınma isteği Rousseau'ya göre, adalet algımızın temelini

oluşturmaktadır. Ve sanırım bu durum, hislerimizin, inançlarımızın ve tavırlarımızın başkaları tarafından bilinip saygı duyulması ve bir şekilde bir anlamımızın olması ile ilgilidir. Düşüncelerimiz hafife alındığında, düşüncelerimizin hafife alındığını hissettiğimizde ya da değerimizin bilinmediğini düşündüğümüzde sinirleniriz ve bir tür tanınma ihtiyacı duyarız. Bu ihtiyaç Rousseau'ya göre *amour-propre*'nin bir parçasıdır ve adaletin de yapı taşlarından birisidir. Çünkü başkalarından talep ettiğimiz bu tutku, kolayca zalimce ve vahşice olabilir.

Yine şunu bir düşünün: Aynı metinden başka bir parça okumak istiyorum. Rousseau şöyle der: “insanlar karşılıklı olarak birbirlerine değer vermeye başladıklarında ve beğenilme fikri kafalarında oluştuğunda herkes ona, saygı ve tanınmaya hakkı olduğunu iddia eder ve cezadan muaf olarak buna sahip olmamak artık mümkün değildir. Bundan vahşilerin arasında bile medeniliğin ilk sorumlulukları doğmuş, bundan kasıtlı yapılan her yanlışın bir hakaret olduğu [fikri] doğmuştur. Birinin zarar gördüğü veya yaralandığı her sefer bir hakaret olacaktır çünkü zarar görmesi kişiliğinin aşağılanmasıdır ve bu zararın kendisinden daha dayanılmaz bir şeydir.” Rousseau'nun burada zarar ve incinmeyle ilgili vermeye çalıştığı psikolojiyi, ahlaki psikolojiyi bir düşünün. Onu rahatsız eden zararın fiziksel yönü değildir. İncitme eylemiyle oluşan aşağılamadır. “Bu nedenle”, Rousseau der ki, “herkes, aşağılanmanın bedelini kendine verdiği değer ile orantılı olarak ödetmeye kalktı. İntikam eylemleri de korkunç bir boyut aldı ve insan kana susamış zalim bir varlık haline geldi.” Bu da şu anlama gelmektedir: *Amour-propre* ve toplum, savaş durumuna neden olur. Bu size tanıdık geldi mi? Sanırım gelmeli.

Ders öncesinde tam bu konuda verebilecek bir örnek üzerine düşünüyordum ki, haberlerde çok işlenen bir olay aklıma geldi. Geçen yaz mı bahar mı, ne zaman olduğunu tam olarak hatırlamıyorum. Danimarka'daki karikatür tartışması. Muhammed Peygamber hakkındaki karikatürler ve sonrasında oluşan protesto ve şiddet gösterilerini hatırladınız mı? Rousseau protestoların bir dereceye kadar Peygambere saygısızlık eden karikatürler yüzünden olduğunu savunacaktır ve aynı zamanda sanırım şunu da düşünecektir, Müslümanların kendilerine, inançlarına, kutsal saydıkları şeylere yapılan saygısızlıktan dolayı tüm bunların oluştuğunu, derindeki nedenin de bu olduğunu savunacaktır. Kısacası, protestoların nedeni Müslümanların inançlarının saygısızlığa uğraması idi. Rousseau'ya göre *amour-propre*, sanırım bu çabuk ateşlenen tutkunun ta kendisidir. Adaletin ve erdemin

temelinde saygı duyulma ve tanınma isteği vardır ve aynı zamanda biliyoruz ki bu tutku, insanları temel haklarına ya da görüşlerine saygı duyulmadığına ikna edebilecek kişiler tarafından kolayca kötüye kullanılabilir. Bu nedenle, Rousseau hiç şüphesiz bir dereceye kadar karikatürlere olan protestoların bir mantığının olduğunu düşünecekti.

Görüşlerine saygı duyulmamıştır. Buna Locke'çu ya da liberal bir bakış "peki ne olmuş yani?" biçiminde olurdu. Locke'a ya da liberal görüşe göre devletin görevi, diğerleri de bu özgürlüğe sahip olduğu sürece, kişinin ve mülkiyetinin güvenliğini sağlamak, onları zarar görmekten korumak ve tabii ki kişinin dinini istediği gibi yaşaması imkânını sunmaktır. Sizin inançlarınıza saygı duyulmasını sağlamak devletin işi değildir. Çok açık ki karikatürleri yayınlayan Danimarkalı editörlerin ve ısrarla özür dilemeyi reddeden başbakanın fikri de bu yöndedir. Kısacası, birileri gücendirici bulacak diye ifade özgürlüğüne sınırlamalar getirmek devletin görevi değildir. Bu Locke'dan başlayıp John Stuart Mill ile devam eden saygı değer bir liberal düşünce çizgisidir, ancak bu görüşe katılmakla beraber Rousseau'nun bu tür konularda söylediklerinde de son derece güçlü ve doğru bir yan buluyorum.

Locke'çu liberal düşünce birçok yönüyle iç savaşın zorluklarını tecrübe etmiş, dinsel çatışma ile dolu bir yüzyılı geride bırakmış ve kendi dinsel ve siyasi farklılıklarını bir karara bağlama arayışında olan insanlara hitap ediyordu. Bu açıdan hoşgörü liberal bir erdemdir çünkü özel hayatımızda belki de en üst ciddiyette yaşayacağımız inançları ayırmayı ve kamusal alana girerken de onları bir kenara bırakmamızı gerektirir. Bu durum birçok açıdan kendi ahlaki bakış açımızın kamusal alanda egemen olmasını reddetme özveri ve öz kısıtlaması niteliğindeki liberal bir erdemdir. Ama denilebilir ki, başka görüşlere karşı hoşgörülü olmak bir şey, ancak onlara saygı duymak ve onlara hürmet etmek başka bir şeydir. Bu Locke'un bahsettiği şeyden oldukça farklı görünmektedir. Hoşgörü göstermek basitçe yargılamamak, kendi haline bırakmaktır. Ancak bir şeye saygı duymak ona değer vermeyi gerektirir. Şu soruyu kendinize sorabilirsiniz: "Paylaşmadığımız düşüncelere ya da değerlere saygı duymalı ve değer vermeli miyiz?" Bu durum, tekrar etmek gerekirse, liberal hoşgörü anlayışından yani kendi görüşlerimizden farklı olan görüşlerin varlığının kabulünden oldukça farklı bir şeydir. Bu, başkalarının düşüncelerine saygısızlık olacağı ya da onlara karşı kırıncı olacağı düşüncesiyle kendi düşüncelerimizi engellememizi gerektirmez.

Bu oldukça geniş bir konudur. Sanırım biraz Rousseau'dan uzaklaşma fırsatını değerlendirmiş oldum ancak bana göre onun iddiası, çevrenizdekilerce değer verilme, saygı duyulma ve tanınma isteğinin, yani amour-propre'nin, şiddetli ve kontrol edilemeyen bir tutku olduğudur. Platon'un *Devle'*indeki *thumos*, canlılık tutkusunun çok benzeri bir tutkudur. Bizi bir adaletsizlik olduğunu algılamamız durumunda kendi yaşamımızı ve başkalarının yaşamını hiç düşünmeden tehlikeye atacak kadar öfkeden çılgına çevirecek bir tutkudur. Tıpkı Platon gibi Rousseau da birçok hususta amour-propre'nin tam anlamıyla olumsuz bir tutku olup olmadığını, toplumsal iyilikler ve faydalar sağlamak amacıyla başka bir yöne yönlendirilip yönlendirilemeyeceğini bilmek istemiştir. Bunun tamamı, *İkinci Söylev'*deki kısa amour-propre tartışmasında geçmektedir. Rousseau'nun uygarlık ve onun huzursuzluğu üzerindeki iddiasının büyük bir kısmı bu alışılmamış psikolojik yapı ve tutkudan türemiştir.

Bölüm 2. Uygarlık ve Huzursuzlukları

Evet, şimdi biraz uygarlık ve huzursuzluklarına değinelim. Woody Allen'ın *Annie Hall* filminde iki tip insan olduğunu söylediği sahneyi hatırlarsınız. Bunlar, korkunçlar ve sefillerdir. Korkunçlar bir tür kişisel bir trajedi yaşamış olan, bir şekilde çirkinleşen ya da ölümcül bir hastalıkla yüzleşmiş olan insanlardır. Sefiller ise diğer herkeştir. Rousseau bizden sefil olmamızı istemiştir. Her şeyin ne kadar kötü olduğunu ve ne kadar kötü olduğumuzu ve ne kadar kötüleştiğimizi hissetmemizi istemiştir. Bu genel insan sefaletine tek istisna, bir noktada bize anlattığı şey, bir tür ilkel toplumdur. Bu toplum Rousseau'ya göre tam anlamıyla doğa durumu değildir. Modern durumla doğa durumu arasında bir orta yeredir. Ona göre bu topluluklar en istikrarlı, en mutlu ve insan için en uygun topluluklardır. Bahsettiğimiz insan ilkel insandır. Doğa durumunun vahşi insanı değildir. Burada, doğa durumunun vahşi insanında değil ilkel insanda, Rousseau bizim gücümüz ve ihtiyacımız arasında bir mutlu denge bulup mutluluğun bir tür reçetesini sunmuştur. Ancak bu denge ve mutluluk durumunun sonunda iki engel ya da iki icat ile karşılaşmıştır: tarım ve madencilik.

Tarımla birlikte, topraklar bölünmüş, mülkler bölünmüş ve tüm bunların sonucunda eşitsizlikler ortaya çıkmıştır. Madencilikle birlikte ise savaş ve fetih sanatı gelmiştir. Bu iki gelişme ile birlikte haklar üzerindeki çatışmaları çözmek amacıyla kanunların ve siyasal kurumların gerekli olduğu yepyeni bir aşamaya geçilmiştir.

Rousseau'ya göre, devlet kurulmasının amacı Hobbes veya Locke'da olduğu gibi barışı sağlamak değil, büyümeye başlayan eşitsizliklerin devamlılığını sağlamaktır. Rousseau'ya göre bir zamanlar özgür ve eşit olan insanın devletin ortaya çıkardığı daha güçlü tarafından yönetilmeye bu kadar çabuk rıza göstermesi ve yine mülkiyet eşitsizliklerine bu kadar çabuk rıza göstermesi son derece çarpıcı ve sorunlu bir durumdur. Rousseau'nun *İkinci Söylev*'de sunduğu toplum sözleşmesi, gerçekte tam bir aldatmacadır. Devletin kurulması, zengin ve güçlünün yoksulu ve güçsüzü kontrol altına alması, aldatmacasıdır. Bu sözleşme adaleti sağlamak yerine sadece geçmiş gaspların meşrulaştırılmasından ibarettir. Devlet, zengin yoksula kurduğu bir tuzaktır. Siyasal güç ise ekonomik eşitsizlikleri meşrulaştırmaya yarayan bir araçtır. Ona göre, devlet rızaya dayanabilir ancak rızanın dayandığı şey yalanlar ve yanlışlardır. Başka türlü zenginlerin yoksullardan bu ölçüde daha özgür, daha kolay ve hatta bu kadar daha açık yaşıyor olmaları nasıl açıklanabilirdi ki? Bu tam da Rousseau'nun asıl eleştirdiği şeydir ve sorduğu temel sorudur.

Devletin oluşturulması Rousseau'nun farazi tarih zincirinin son halkasıdır. Doğa durumundan beri yaratıla gelen eşitsizliklerin meşrulaştırılmasındaki en son ve en can yakıcı halkadır. Ancak Rousseau'ya göre, en acı verici olan şey, bu uygarlık aşamasında yeni bir insan türünün ortaya çıkmış olmasıdır. Ve sanırım Rousseau sonraki iki yüz yıl boyunca kullanılacak olan burjuva sözcüğünü bu kadar güçlü bir şekilde ifade eden ilk düşünürdür. Burjuva sözcüğü Rousseau'nun icadıdır ve burjuva insan tipi ile ilgili olarak Rousseau'ya göre en çarpıcı şey, bir şeyken aslında başka bir şey gibi görünebilme gerekliliğidir. Tekrar geri dönüp Sokrates'in ya da Platon'un *Devlet'in İkinci Kitabı*'nda görünmek ve olmak arasında bir ayrım yaptıklarını hatırlayalım. Yani, adil görünen kişi bir tarafta ve gerçekten adaletli olan kişi diğer tarafta. Bu ikisi arasındaki gerilim Rousseau'nun burjuva dediği şeyin merkezini oluşturmuştur. "Bir şey olmak ve bir şeymiş gibi görünmek" der "birbirinden ayrı iki şeydir ve bu ayrımdan gösteriş, aldatici kurnazlık, bunları takip eden tüm kötülükler doğmuştur".

İkinci Söylev'in sondan bir önceki paragrafında Rousseau, burjuvazinin ikilemini şu şekilde açıklamıştır. Şöyle der: "Vahşi kendi içinde yaşar. Fakat toplumda yaşamaya alışkın olan burjuva her zaman kendi dışında ve başkalarının düşüncelerinde yaşar. Ancak ve ancak başkalarının düşüncelerinde ve yargılarında kendi varlığını hisseder." Bu ifade üzerinde düşünün. Sondan bir önceki paragrafta, demek istediği

şey başkalarının fikirleri, onların bakış açısı yani onların bizimle ilgili ne düşündüğü üzerinden bir toplumsal hayat yaşadığımızdır. Ona göre, bizim kendi varoluş hissimiz, bizim kendi benliğimiz ve varoluş hissimiz tamamen çevremizdekilerin bizimle ilgili yargısına bağlıdır.

Bir diğer deyişle burjuvazi, başkalarının düşüncesinde ve başkalarının düşüncesi ile yaşayan, başkaları ile birlikteken yalnızca kendisini ve tek başınayken de başkalarını düşünen kişidir. Böyle bir kişi ise aldatıcı, ikili oynayan ve yanlış bir kişidir. Bu nedenle bu, uygarlığın gerçek huzursuzluğudur. Bu bizim sonsuz huzursuzluğumuzun ve derin düşünürlüğümüzün bizi getirdiği yerdir. *Amour-propre*'nin sürekli dürtmesiyle bu durum uygarlığın bize miras bıraktığı özel bir zavallılıktır. Bu nedenle kitabın sonundaki soru bu konuda ne yapılabileceğidir. Bu arada *İkinci Söylev*'in yetersiz kaldığını iddia etmek mümkündür. Kitap derin bir çaresizlik vurgusu ile sona erer. Uygarlığın sorununa hiçbir olumlu çözüm sunmamıştır. Ancak sadece iki muhtemel çözüm önerisi iması vardır. İlk öneri, hatırlayacağınız gibi, bir bakıma kitabın önsözü olabilecek olan Cenevre Şehri'ne yazılan mektup içindedir. Rousseau'ya göre ilkel topluma en yakın olabilecek örnek Cenevre gibi küçük, yalıtılmış kırsal cumhuriyetlerdir ki, buralardaki basit vatan sevgisi *amour-propre*'nin kışkırtmaları tarafından henüz tam olarak ortadan kaldırılmamıştır. Ona göre, sadece Cenevre gibi ılımlı demokrasilerde vatandaşların biraz da olsa doğa durumundaki insanın eşitliğini tecrübe etmeleri mümkündür. Rousseau'ya göre demokrasi, Cenevre'deki gibi sade bir kırsal demokrasi, doğa durumuna en yakın sosyal durumdur. Ve Rousseau bu temayı *Toplum Sözleşmesi* kitabında güçlü bir şekilde işlemiştir.

Rousseau, uygarlığın sorununun çözümüne dair, ne yapılabileceğine ilişkin bir ipucu daha sunmuştur. Toplumda mutluluğu nasıl yeniden var edebiliriz? *İkinci Söylev* bizim, toplumun bizi gerçek varlığımız olan doğadan ve kendimizden yabancılaştıran bir esaret durumu olduğuna inanmamıza neden olur. Doğa durumunda sahip olduğumuz asıl insanlığımızı, acımak ve merhamet etmek gibi özelliklerimizi kaybetmişizdir. Bu nedenle toplumun sorununa yönelik çözüm toplumun kökenine gitmektir. Bu toplumun kökeni sadece kendini koruma ihtiyacı değildir. Bir kaç dakika önce de ifade ettiğim gibi, aynı zamanda varlığın, kendi varlığımızın farkında olmaktır. İnsana korku ya da gelecek kaygısı olmadan varlık hissini aşılacak onu psikolojik olarak doğa durumuna geri çevirir. Rousseau'ya göre çok az insan, kendisi

de bunlardan birisidir tabii ki, doğayla olan bağıny yeniden kurabilme kapasitesine sahiptir. Varlığının hissiyatına varabilen insan tipi, bir filozof olmayacaktır. Ya da Sokrates gibi aşırı derin düşünceli biri de olmayacaktır. Muhtemelen bir sanatçı ya da şair olacaktır. Doğanın nadir aristokratlarından birisidir demek mümkündür. Onun üstünlük anlayışı, üstün bir algıya değil üstün bir hissiyata dayanır, yani bilgelikten çok merhamete. Rousseau kendisinin bu insanlardan birisi olduğuna inanmıştır. Belki siz de onlardan birisinizdir. Ne dersiniz? Yalnız bu sizin ciddi bir şekilde toplumdan uzaklaşmanızı, içe dönmenizi gerektirir. Rousseau'nun son kitabı olan *İtiraflar*'da son derece hararetle bir şekilde yazdığı kendi iç yolculuğu bu tarz bir içe dönüştür. Son kitabı olan *The Reveries* Rousseau'yu romantik eğilimin kurucusu yapmıştır. Bu eğilimi toplum yerine kendi içlerine ve bir biçimde doğaya, doğal benliklerine dönen Thoreau gibi Amerikalı yazarlarda da görürsünüz.

Bölüm 3. Toplum Sözleşmesi

Rousseau İkinci Söylev'de kesinlikle bizi bir paradoksla baş başa bırakmıştır. Uygarlığın gelişmesi bizim tüm sefaletimizin sorumlusudur. Yalnız buraya dikkat edin, bu toplumun hatasıdır, sizin hatanız değildir. Toplumun hatasıdır ve bize bu durumdan gerçek bir çıkış yolu sunmamıştır. Siyasallığın daha doğal ve daha basit olduğu durumlara dönmemizi pratik bir çözüm olarak sunmayı da reddetmiştir. Bu durumda bize açıkladığı bu sorunu nasıl çözebiliriz ki? Buna cevabı, buna siyasal cevabı, buna çok ünlü bir cevabı, bir kitabında, evet, *İkinci Söylev*'den yedi yıl sonra 1762'de yayımlanan *Toplum Sözleşmesi*'ndedir. Burada, sadece bir cevap vermeye çalışmıştır. Sadece bir cevap diyorum çünkü tek ya da son cevabı değildir. Ancak, eşitsizliğin sorunlarına ve *amour—propre*'nin yol açtığı yaralara geçici bir cevap teşkil etmiştir.

Toplum Sözleşmesi, tüm siyaset felsefesi tarihinin en ünlü cümlelerinden biri ile başlar, “insan özgür doğmuştur ancak her yerde zincire vurulmuş haldedir.” Her zaman yazılarınıza böyle güçlü cümlelerle başlayın. Rousseau bunu biliyordu. Nasıl yazması gerektiği konusunda bir şeyler biliyordu. Bu ifade *İkinci Söylev*'e mükemmel bir şekilde ayak uydurmuştur. Doğa durumunda özgür, eşit ve bağımsız doğmuşuzdur. Ancak toplumda zayıf, bağımlı ve köleleşmiş oluruz. Asıl şok edici olan bu ifadeden sonra gelen şeydir. Bu değişim nasıl oluşmuştur diye sormuştur Rousseau. Bilmiyorum. Onu meşru yapan şey nedir? Galiba buna cevap verebilirim.

Onu meşru yapan şey “O”ndan kastettiği şey zincirlerdir. İnsanın özgür doğduğu ve her yerde zincirlere vurulmuş olduğudur. *İkinci Söylev*'de Rousseau, toplum sözleşmesinin ve devletin oluşumunun karmaşık bir aldatmacadan başka bir şey olmadığını iddia ederek toplumsallığı gayri-meşrulaştırmaya çalışmıştır. Ve şimdi *Toplum Sözleşmesi*'ne dönecek olursak, “bu zincirlere ve bağlara ahlaki meşruiyeti ne verebilir?” sorusunu sormuştur. Bunu cevaplayabileceğini sandığını söylemiştir. Rousseau, bu iki kitap arasındaki yedi yılda ciddi bir fikri değişim mi yaşamıştır? Sanmıyorum. Onun bu tutumu, bu temel sorunun cevaplarından birisidir bence. Fakat bunun detaylarına girmeden önce bu iki çok önemli kitap arasındaki bir kaç farklılıktan bahsedelim, değil mi?

İkinci Söylev, eşitsizlik üzerine söylev, doğa durumundan toplumsal duruma doğru hipotetik veya farazi tarih içerisinde insan gelişimini sunmuştur. Çok canlı bir dille yazılmıştır. Bu nedenle de sıklıkla Rousseau'nun en güçlü eserlerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Canlı diline katkısı olan şeylerden birisi döneminin biyoloji bilimi, örneğin orangutanlar gibi yeni keşfedilen hayvan türlerinden ya da Karayipler veya Kuzey Amerika'daki insanlar üzerindeki diğer birçok antropolojik incelemeleri eserinde kullanmış olmasıdır. *Toplumsal Sözleşme* ise aksine, bir avukatın duygusuz dili gibi yavan bir dille yazılmıştır. Daha çok yasal bir belge tarzında yazılmıştır. Zaten alt başlığı *Siyasal Hakkın İlkeleri*'dir. *Toplum sözleşmesi*, genel irade vb. belirgin soyutlamaları olan, büyük ölçüde felsefi soyutlamalardan oluşan bir eserdir. Önsözünde kitabın, aslında, daha sonra kaybolan çok daha uzun bir siyasal araştırmanın bir parçası olduğunu iddia etmiştir. Ayrıca, *Toplum Sözleşmesi* kendisini, Platon'un *Devlet*'indeki *Kalipolis*'e karşılık gelebilecek ideal bir şehir, ya da bir tür ütopya olarak sunmaktadır, ancak diğer taraftan bu iddia aynı zamanda, tam olarak doğru değilmiş gibi de gelmektedir.

O ünlü “insan özgür doğar”lı cümleden daha önce, eserin önsözü sanki Machiavelli'nin *Hükümdar*'ından fırlamış gibi olan bir ifadeyle başlar. “İnsanı olduğu gibi ancak kanunları olabileceği gibi ele almak” der Rousseau, “bu incelemede hakkın neye izin verdiği ile çıkarın neye salık verdiğini bir araya getirmeye çalışacağım.” İnsanı olduğu gibi ele almak... *Hükümdar*'ın onbeşinci bölümünü hatırlarsınız. Olduğu hayal edilen şeye değil, şeylerin çarpıcı gerçekliğine, insanların gerçekte nasıl olduğuna bakalım. Machiavelli'nin izinden giderek Rousseau, insanı olduğu gibi ele alalım demiştir. Rousseau, insan doğasını anlatmaya insan doğası hakkında

kahramanvari varsayımlar ve metafiziksel düş ürünleri ile değil, sade bir şekilde fakat gerçeğin sağlamlığıyla başlayacağını iddia etmiştir. Bununla ne demek istemiştir? Ve Rousseau'nun *Toplum Sözleşmesi*'nde açıkladığını iddia ettiği insan doğasının gerçekleri nelerdir? Ve burada kitabın temel kabulü noktasına geliyoruz. Benim şahsi fikrime göre, *Toplum Sözleşmesi*'nin tamamına hâkim olan asıl iddia, insanın özgür doğmuş olmasıdır. Hiyerarşi, yükümlülük ve otorite gibi ilişkilerin tamamı doğanın değil uzlaşının ya da sözleşmenin sonucudur. Toplum ve tüm ahlaki bağlar en alt seviyeye kadar uzlaşmaya dayalıdır. Toplum sözleşmesinde doğal olan hiçbir şey yoktur. Rousseau, insanın özgür olduğu noktasından bir adalet anlayışı türetmeye çalışmıştır.

Tekrar etmek gerekirse, alt başlık olan *Siyasal Hak İlkeleri*, insanlar özgür varlıklar olarak sadece kendilerine karşı sorumludurlar fikrini işlemiştir. Fakat böyle bir şeyi nasıl yaparsınız? Ya da böyle bir şey nasıl yapılabilir? Rousseau'nun siyaset felsefesi, en azından ona göre, her bireyin kendi özgürlük durumunu güvence altına alma gibi derinden gelen bir isteği olduğu yönündeki gerçekçi ve hatta görgül bir varsayımla başlamıştır. Doğa durumu ve toplum sözleşmesi kendi özgürlük durumunu güvence altına almaya çalışan insanlar arasındaki rekabeti temel alır. Rousseau, kendi türüne dair herhangi bir tür fedakârlığı, bir dakika önce kahramanlık varsayımı dediğim şeyi öngörmemiştir. Yani, başkasının yararına olacak şekilde davrandığımız gibi bir varsayımı yoktur. Bizler, bencil bir şekilde özgürlüğümüz, özgürlüğümüzü koruma ve devamlılığını sağlama isteğiyle meşgulüzdür. Her birimiz kendi özgürlüğümüzü koruma isteği duyarız ve bize özgürlüğümüzü koruma imkânı sağlayan düzen, adil ve akılcı bir düzen olacaktır. Doğa durumunun en büyük problemi benim kendi özgürlüğümü koruma isteğimle diğer herkesin kendi özgürlük durumlarını koruma isteğinin çatışmasıdır. Bu durumda, doğa durumu çatışan özgürlük koruma isteklerine ve araçlarına bağlı olarak savaş durumuna dönüşecektir. Savaş durumu olan anarşiye teslim olmadan kendi özgürlüğümüzü nasıl koruyabiliriz? *Toplum Sözleşmesi*'nin çözümü ve cevabı olarak genel iradeyi sunduğu soru budur. Burada bitiriyorum. Çarşamba günü, genel irade ve Rousseau'nun onu kişisel özgürlüğü güvence altına alma sorununa nasıl bir tür cevap olarak gördüğünden bahsetmeyi planlıyorum. Gelecek ders için bu noktaya odaklanabilirsiniz.